

De relatie met de cliënt is geen relatie

J. Lacan, de briljante tovenaar/charlatan (doorhalen wat niet van toepassing schijnt) van de Franse psychoanalyse, stelde dat seksuele verhoudingen niet bestaan ("Il n'y a pas de rapport sexuel." ¹) – nog steeds worden over die op het eerste gezicht krankzinnige bewering artikelen geschreven. De meest voorkomende duiding, die ook ik zal aanhouden, luidt als volgt. De beleving van de twee geliefden is (tweemaal) een privé-beleving. Hun *jouissance* (genot, maar met een scherp randje van vertwijfeling en nietiging) is een eenzame *jouissance*, ook al hebben ze er de ander, zo lijkt het toch, wel bij nodig. Of misschien juist daarom. De ander is instrument voor het eigen genot, een werkelijke eenwording komt niet tot stand.

De voorliefde van Lacan voor paradoxale uitingen is misschien ontstaan toen hij, tijdens de door een hele generatie Franse intellectuelen-in-de-dop gefrequenceerde voordrachten van A. Kojève, de Hegeliaanse klok heeft horen luiden. Ook bij Hegel zijn de dingen niet wat ze lijken en vertonen ze zich, bij nadere beschouwing, vaak als hun tegendeel. Een relatie, zou men uit de losse pols Hegelend

¹ Jacques Lacan, *Le séminaire XVI, D'un Autre à l'autre* (1968-69), texte établi par Jacques-Alain Miller, Paris : Seuil, 2006, Leçon du 12-03-1969

kunnen stellen, is alleen mogelijk tussen wat van elkaar verwijderd is. Anders is het immers al één? In de liefde, belooft Lacan, vinden de vrijers elkaar alsnog. Niet ondanks, maar eerder dankzij de mislukte seksuele eenwording: dan maar een affectieve.

Ik wil op Lacans uitspraak variëren door, als antwoord op de vraag naar de relatie tussen de filosofisch practicus (v/m) en zijn bezoeker (v/m), te stellen dat die relatie geen relatie is. En dat dat is zoals het zijn moet. Maar misschien is het dienstig, noodzakelijk zelfs, om eerst iets te zeggen over de methode van de filosofisch practicus, die naast overeenkomsten ook belangrijke verschillen vertoont met hoe veel coaches, counselors en therapeuten werken. Mijn aanpak begint bij Socrates, die in zijn verdediging voorafgaand aan zijn terdoodveroordeling verhaalt van zijn zoektocht naar een Athener die wijzer zou zijn dan hijzelf. Hij vindt zo iemand steeds maar niet en moet concluderen, met (gespeelde, denk ik) tegenzin, dat, precies zoals het orakel van Delphi gezegd had, niemand wijzer is dan hijzelf, omdat hij tenminste weet wat hij niet weet. Let wel: hij zegt niet dat hij *niets* weet – de weg naar de sportschool waar de mooie jongens zich in het zweet werken weet hij bijvoorbeeld goed te vinden. Maar hij snapt waar zijn snappen *stopt*. Dat maakt hem wijs. En die idee van wijsheid vormt de basis van de werkwijze van de filosofisch practicus, die ik onderwijs aan de ISVW en die wordt toegepast door de leden van het Gilde van Filosofisch Practici. Precies

weten waar je verhaal over hoe-het-zit spaak loopt, waar je dus stilvalt, en daar, op het randje van je weten, blijven staan, dat is wijsheid – in elk geval één vorm van wijsheid en als er meer vormen zijn, dan is dit wel de eerste, de voorwaarde voor alle andere. Het niet-weten van de bezoeker wordt uitgedrukt in de vorm van een vraag, die de practicus voor haar op een briefje schrijft, zoals een recept bij de dokter, vroeger. Ze vertrekt met haar vraag op zak en leeft daarmee – peinst erover, schrijft erover, droomt ervan, misschien – in de weken tot aan de volgende sessie. Dan vormt de vraag en wat die met haar deed het startpunt voor een nieuwe zoektocht, in dialoog met de practicus, naar weer een ander of soms hetzelfde randje van haar verhaal.

Veel bondiger kan ik het niet opschrijven: hier draait onze werkwijze om. Voor dit artikel moet worden gezien hoe practicus en bezoeker zich tot elkaar verhouden. Want dát ze dat doen, moet ik, al is Lacans *trickster*-neiging tot het binnenstebuiten-keren van begrippen mij niet vreemd, wel erkennen. Zelfs de bakker en zijn klant verhouden zich tot elkaar, want er wordt handel gedreven en in de kleine rituele dans van bestelling, betaling, teruggave van het wisselgeld, dank je wel, alsjeblieft, ontrollen zich al de microdrama's van de overdracht. Die vormt een constante in elke menselijke ontmoeting. Een oogopslag, een handgebaar: veelal onbewust resoneert wat de persoon tegenover ons doet met wat betekenisvolle mensen uit ons verleden deden. Dat handgebaar

is dat van mijn lagere-school-vlam, die oogopslag ken ik van mijn grootvader. In een klassieke psychotherapeutische situatie wordt de overdracht angewend om inzicht te ontwikkelen en verwerking op gang te brengen, als een hefboom die de afstand tot het verleden, waar de ellende begon, overbruggen kan.

In de filosofische praktijk, als daar gewerkt wordt volgens de Gilde-methode, blijft de hefboom van de overdracht ongebruikt. Hij wordt wel aangewezen, wel besproken, regelmatig, en soms zorgvuldig gedemonteerd, maar niet als hefboom in werking gezet. Waarom niet? In de eerste plaats omdat de gesprekkenserie in de spreekkamer van de filosofisch practicus geen gedragsverandering beoogt en zelfs geen verandering van de subjectieve beleving. Een instrument als de *talking cure*-hefboom, bedoeld om door talige actie iets uiteindelijk niet-taligs in beweging te zetten, komt dus niet van pas. Ten tweede is, strikt genomen, van een gesprekken-serie geen sprake. Wel in de zin dat een aantal sessies na elkaar plaatsheeft, maar dat 'na elkaar' is niet meer dan een opeenvolging in de tijd. De gesprekken zijn losse gebeurtenissen, waarin geen vooraf ontworpen traject doorlopen wordt en zelfs geen doel wordt nagestreefd anders dan wijzer worden. Als we elke week naar de bioscoop gaan, zien we een flink aantal films, tussen welke we waarschijnlijk zelf verbanden gaan zien (want de mens is een onvermoeibare verbanden-ziener) maar die ons niet voorgeschoteld worden

teneinde die verbanden aan het licht te brengen. De uitbater van de bioscoop is niet bezig ons iets te duidelijk maken door eerst de ene, dan de andere film te programmeren. De bezoeker in de spreekkamer van de filosofisch practicus schakelt zelf gesprek #3 via gesprek #4 aan het huidige gesprek #5, allicht, maar voor de practicus is elk gesprek wezenlijk een losstaand evenement, #1. Dat zal ik nader toelichten, waarna ik de draadjes van dit betoog bijeen wil pakken om daarmee de ingenomen stelling ("de relatie van filosofisch practicus en bezoeker is geen relatie") overeind te trekken.

De filosofisch practicus weet niet hoe het verder moet met zijn bezoeker, in haar leven. Hij is geen orakel dat, waar zijn bezoeker in het duister tast aangaande haar levensvragen, de antwoorden op verzoek kan oplepelen. Hij heeft misschien veel gelezen en wie-weet zelfs een gedegen wijsgerige positie opgebouwd, maar die houdt hij onder de pet. Het verlangen waarmee hij aan het werk is, richt zich op de denk- en levenshouding van zijn bezoeker. Hij ziet graag dat ze, meer en meer, met vragen leert te leven, in plaats van ervoor weg te rennen of ze met een snel antwoord de das om te doen. Daarnaast bemoeit hij zich met de kwaliteit van haar denkbewegingen. Hij wijst haar op drogredenen, brengt verborgen vooronderstellingen aan het licht, doet haar inzien welke haar vooroordelen zijn, stimuleert haar om haar waardenhiërarchie expliciet te maken – kortom, hij leert haar zindelijk en kritisch denken, voor zover ze dat niet al kan

(en het kan altijd beter). Zijn taak is dus, zowel wat die vragende houding betreft als waar het gaat om hoe haar denken zich beweegt, een *pedagogische*. De bijeenkomsten van de practicus en de bezoeker zijn pedagogische ontmoetingen, asymmetrisch van aard en, omdat geen langere-termijn-traject wordt gevolgd, eenmalig, hoe vaak ze ook terugkomt. Elke gebeurtenis tijdens de ontmoetingen kent voor de bezoeker een andere betekenis dan voor de practicus en vervult, in mindere of meerdere mate, een ander verlangen. Dat is de parallel met Lacans verkeerdt verbonden vrijpartijen.

Wat zojuist werd beschreven is, eerlijk is eerlijk, niet zozeer de feitelijke situatie als wel de wenselijke. Zo moet het, wil de "anti-coaching" die de filosofisch practicus bedrijft effectief zijn. Zodra practicus en bezoeker *wel* een relatie opbouwen, wat dus zou betekenen dat zij gemotiveerd door dezelfde verlangens de gebeurtenissen tijdens hun ontmoetingen gelijkelijk zouden waarderen, worden ze vrienden, misschien, of zelfs vijanden, of geliefden – in elk geval stopt dan de professionele omgang. Er is, indien er goed en dus relatie-loos gewerkt wordt, één gezamenlijk doel dat wel bereikt wordt, opnieuw parallel aan wat Lacan zegt (over de seksuele relatie die niet bestaat en de liefde die vervolgens, als het meezit, de verbinding tussen de eenzame vrijers alsnog tot stand brengt, als een mooi bouwwerk op afgekeurde fundamenten). Bezoeker en practicus worden beiden wijzer. Dat is, wil ik beweren, geen subjectief, particulier, solitair

succes, maar iets dat zij ten diepste delen, al hun onderlinge verschillen inbegrepen.

Harm van der Gaag